

Medborgaranspråken som leder till upp och nedvända vär(l)den

av Bengt-Åke Wennberg

**En tröst i
häxjakternas
tid**

Gyllene regeln är inte Guds påbud utan ett nödvändigt medborgerligt anspråk på varandra för att kunna bevara och utveckla vår familj, vår släkt, våra institutioner, vårt samhälle – ja hela vår mänsklighet.

Gyllene regeln, vishetsregel belagd i olika former, bland annat "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem" (Matteusevangeliet 7:12).

Denna blogg knyter inte an till dagsaktuella massmediala diskussioner som mina andra bloggar brukar göra. Den knyter istället an till ett underbart begrepp – **medborgaranspråk** – som Dan Gullmander formulerat. Vad ställer vi för anspråk på varandra som medborgare i en demokrati? Alltså inte anspråk på staten utan på varandra. Jag skall ge ett exempel.

Tycker Du att Jan Josefssons moralistiska anklagelser i "Uppdrag Granskning" är ett konstruktivt inlägg i samhällsdebatten – hur journalistiskt korrekta reportagen än är? Är det ok att inför alla oss andra ställa människor vid skampålen och visa upp deras smutsiga bykar? Har häxbålen en avskräckande funktion?

Påverkar programmen de problem som uppenbarligen finns i samhället? Personligen tror jag inte det. Jag tror att Josefsson genom dessa program istället medverkar till att förminska kraften i våra medborgaranspråk och därmed förstärka de negativa skeenden som vi gemensamt ogillar och som han också vill komma åt.

Jag ifrågasätter inte att det kan finnas omoraliska människor som är värda att klandras. Josefsson och många som tittar får säkert utlopp för sitt behov av att hitta syndabockar och känna sig mer moraliskt högtstående än de som klandras.

[Det är en allmänmänsklig reaktion](#) som i litteraturen finns beskriven som synnerligen klandervärd och som något vi bör undvika. (Jfr Jesus ord om att kasta första stenen.) Skall vi verkligen ge efter för denna reaktion och vår önskan att skvallra bara för att den säljer lösnummer?

Men som sagt, moralisk indignation kan vi lämna åt sidan. Jag har också två sakliga argument mot Josefssons program. För det första så har forskning som gjorts på institutet [QoG vid Göteborgs Universitet \(kolla också Catarina Lindstedt\)](#) visat att i dagens moderna samhälle så har denna typ av avslöjanden inte den avskräckande effekt man tror. De har istället en smittoeffekt. Ju mer man "avslöjar" desto värre blir det. Avslöjandena uppväcker reaktioner som:

"Kan andra – så kan jag", "Jaså - det är så det går till." "Då är det ju vad vi kan vänta oss." "Gör höga poliser och rättsvårdande myndigheter på detta sätt så behöver vi verkligen inte ha förtroende för något." "Varför skall vi bry oss".

För det andra lever vi i en tid då förmaningar och paternalistisk auktoritet inte är på modet. Vi behöver bara tänka på samtalen med våra egna tonåringar. [Karin Johannesson](#) talar om ett samhälle som präglas av anomi. I detta värjer man sig mot att bli kategoriserad, skrutiniserad och bestämd över.

Inte ens våra kära toppar i näringslivet, [med Jacob Wallenberg och Carl Bennet i spetsen](#), får för sig att de bör skämmas när Anders Borg konstaterar att våra största och mest vinstdrivande företag inte betalar skatt i Sverige. Topparna ser det istället som fullt rimligt och naturligt att de som företrädare för sina företag undviker att i onödan betala ut pengar till svenska staten. De ser det till och med som något beundransvärt,

skryter med det och skall ha bonus för det. Moralisk indignation är som att slänga vatten på en gås.

Summa summarum: Att anklaga andra för omoraliskt och samhällsfientligt beteende hjälper inte. Det förvärrar bara problemet. Vi måste gräva djupare. Vi måste ställa andra medborgaranspråk. Här kommer mitt försök.

Peter Söderbaum är professor emeritus i ekologisk ekonomi vid Mälardalens högskola och är en kunnig nationalekonom med goda vetenskapliga meriter. Han konstaterar att det vid de nationalekonomiska institutionerna råder [monopol för ett visst teoretiskt perspektiv](#), det neoklassiska. Hundratusentals studenter runt om i världen lär sig samma ekonomiska principer. Hundratusentals journalister kommenterar världshändelserna efter dessa. Ledande aktörer såsom politiker och företagsledare refererar till dem i sina uttalanden och använder dem som motiv för sina åtgärder. Politiken har en liknande teoribildning – nyliberalism och New Public Management (NPM). Hela det ekonomiska språket är bedövande ensidigt och fundamentalistiskt.

Detta skulle inte spela någon roll om det som sägs bara var teorier och ideologier utan praktisk betydelse. Jag menar att problemet med dessa resonemang är att de legitimerar just det handlande som vi sedan anser oss kunna ogilla i program som Josefssons. Eftersom vi från den sociala forskningen vet att vi människor agerar utifrån hur man tror att andra kommer att agera så är smittoeffekten av korrupt beteende inte konstig alls.

Tänk om det korrupta beteende vi ogillar och klandrar egentligen motiveras av en av oss alla indirekt och omedvetet accepterad ideologi – den neoklassiska nationalekonomin. Om det är så är det inte konstigt att vi drabbas av det som kallas psykisk och social dissonans, blir aggressiva, ständigt klagande och inte vet vad vi skall göra.

Att den neoklassiska nationalekonomiska teoribildningen är boven i dramat är ingen apart tanke. De svenska näringslivstopparna skulle sannolikt upplevas som förrädare både av sina aktieägare och sina kollegor om de inte kraftfullt protesterade mot att "staten tog aktieägarnas pengar". Självklart har Borgs förmaningar därför ingen effekt – och det

vet han. Hans uttalande är bara ett spel för galleriet. Vi medborgare har ingen talan.

Felet den neoklassiska teorin tycks ligga i att den bygger på att individer och företag är egennyttiga, rationella och vinstmaximerande. För att inte detta skall sluta med allas krig mot alla måste det finnas en hierarkisk styrning och kontroll. Den "goda" styrningen skulle då erbjuda välfärd och lycka. Det är detta som de neoklassiska teorierna handlar om. Det är eliten som genom en god "styrning" skall skapa ekonomisk tillväxt och behovstillfredsställelse. Vi har bland både allmänhet och forskare stort stöd för att ifrågasätta detta resonemang.

Låt oss börja med allmänheten. Den neoklassiska ekonomiska teorin har uppenbarligen kommit till vägs ände. Ingen tror längre på att det pågående makt- och ränkspelet, oheliga allianser och kompromisser mellan olika självcentrerade och egoistiska stater, partier, grupper, individer och företag har förutsättningar att producera "välfärd" för den stora massan av oss. Vi kan alla konstatera att eliten numera allt mer lever i sin egen värld av förhandlingar som saknar kontakt med verkligheten. Det blir "fel" både här och där.

Det spel de driver med varandra verkar långsamt förgöra dem och dra in oss andra i ett allt större kaos. Alternativet med ett totalitärt styre och en stark liten grupp som i Kina eller en maktfullkomlig person som Putin i Ryssland verkar inte heller lockande. Vi måste hitta andra vägar för vår demokrati. Varför inte se oss som solidariskt ansvariga för de sociala praktiker vi är med att skapa. För att kunna hävda detta ansvar måste vi ställa justa medborgaranspråk på varandra. För att komma fram till sådana måste vi delta i en politisk diskussion.

Vad tycker då de nationalekonomiska och statsvetenskapliga forskarna? Även de tycker att det är en deprimerande situation. Inte ens många av de rika verkar vara särskilt lyckliga över den "välfärd" som den neoklassiska teorin föreskriver. Allt fler människor oroar sig, trots sitt relativa välstånd, för världen och känner sig olyckliga. De skäms för att de har det så bra när andra har det så dåligt. Allt fler forskare börjar alltmer, precis som Söderbaum, se att de neoklassiska nationalekonomiska teorierna måste revideras och kompletteras.

Därför har man börjat intressera sig för kopplingen mellan välfärd och lycka. Är människor verkligen lyckliga och tillfredsställda med det liv de lever i dag – även de som har det ekonomiskt väl förspänt? Kan man verkligen leva lycklig, om man har det materiellt bra, i en värld som i övrigt präglas av egennytta, ojämlikhet, orättvisor, marginalisering, maktmissbruk och okänslighet? Om man läser forskare som Franz de Waal och Michael Tomasello så verkar det inte så. De konstaterar frankt att ett sådant liv inte stämmer med människoartens nedärvda sociala natur.

För att utforska frågan ur ett nationalekonomiskt makroperspektiv har man inom den statsvetenskapliga forskningen därför introducerat ett mått som kommit att kallas "index of subjective well being" (SWB). Användandet av denna indikator har visat på extraordinära resultat som på makroplanet stödjer de Waals och Tomasellos upptäckter. Egennyttan gör oss inte lyckliga – tvärtom. Materiell välfärd gör oss heller inte lyckliga. Politiska åtgärder som fokuserar på ekonomisk tillväxt döljer vad som verkligen betyder något för välfärden i vårt samhälle och gör oss därför olyckliga snarare än lyckliga.

Det är inga obetydliga forskare som ägnar sig åt denna "happinessforskning". Bland dem finns Bo Rothstein i Göteborg som skrivit en lång artikel om saken i [tidskriften social research 2010](#). På samma tåg som Rothstein finns många andra framstående forskare som exempelvis Peter Söderbaum, [Lars Ingelstam](#), [Ronald Inglehart](#), Christian Welzer, [Richard Layard](#), Franz de Waal och Michael Tomasello etc. Hur en "ny" diskurs, baserat på deras forskning, skulle kunna se ut och vilka argument och nya medborgaranspråk som jag tror då måste föras fram skall jag beskriva i kommande bloggar.

Referenser

Baldo C (2012): Hitta syndabocken – ett evigt behov. SvD 2012-03-26
http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/existentiellt/hitta-syndabocken-ett-evigt-behov_6952541.svd

Goksör J (2012): Nya regler sågas av näringslivet. DN 2012-04-04
<http://www.dn.se/ekonomi/nya-regler-sagas-av-naringslivet>

Höjer H (2016): Alla går mot mer frihet. Forskning och Framsteg. 2016-11-22

<https://fof.se/tidning/2016/11/artikel/alla-gar-mot-mer-frihet>

Johannison K (2007): Anomi – en diagnos på vår samtid?.

<http://www.alba.nu/sidor/19207>

Lindstedt C, Naurin D (2010): Transparency is not Enough: Making Transparency Effective in Reducing Corruption: International Political Science Review. Volume: 31 issue: 3, page(s): 301-322

<https://doi.org/10.1177/0192512110377602>

Rothstein B (2010): Happiness, politics and the welfare state. Social research Vol 77 : No 2 : Summer 2010

http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.rothstein.dinstudio.se%2Ffiles%2FSocial+Resarch+Happiness+Welfare+State.pdf&ei=H2aBT9OxHsP64QShv4TPBw&usg=AFQjCNGWT2taW8Xr8hSeLO-SmTSB_eT-Wg&sig2=MujUA-cQBiRqHf2kO_e28w

Söderbaum P (2010): Från monopol till konkurrens och pluralism inom nationalekonomin. Fria Tidningen 22 februari 2010

<http://www.fria.nu/artikel/82581>

Tomasello M (2011): Därför samarbetar vi. Göteborg: Daidalos.

de Wahl F (2009): Empatins tidsålder. Stockholm: Karneval.